

Válasz Cser András, Kornai András és Kövecses Zoltán
Foundational quandaries in cognitive linguistics:
Uncertainty, inconsistency, and the evaluation of theories
című akadémiai doktori értekezéséről készített opponensi véleményére

1. Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseimnek, Cser Andrásnak, Kornai Andrásnak és Kövecses Zoltánnak, hogy elvállalták az értekezésem bírálatát annak ellenére, hogy a dolgozat csak részben tartozik kutatási területükhöz. Nagyon hálás vagyok mindhárójuknak azért a gondosságért és kritikus figyelemért, amellyel dolgozatomat elolvasták és számomra rendkívül tanulságos megjegyzésekkel látták el. Mivel értekezésemet alapvetően különböző perspektívából értékelték, ezért kérdéseikre és észrevételeikre külön-külön válaszolok.

2. Válasz Cser András észrevételeire

2.1. Tudományelméleti alapfogalmak definiálása

1) Cser András hiányolja az értekezésben előforduló tudományelméleti terminusok definícióit, különösen az 'elmélet' és a 'hipotézis' fogalmának meghatározását. Erre azt tudom válaszolni, hogy a különböző tudományterületekkel foglalkozó tudományelméleti munkákban *nem szokás* definiálni ezeket az alapfogalmakat (kivéve, ha az adott kutatás olyan speciális, nem közismert definíciót követel meg, amelynek bizonyos tulajdonságai releváns szerepet játszanak a gondolatmenetben); ugyanez a helyzet a nyelvészet módszertanával foglalkozó írásokkal is. Ezen túlmenően *gyakorlati akadályokba* is ütközik egységes definíciók használata, hiszen ezek a terminusok alapvetően négyféle kontextusban fordulnak elő az értekezésemben:

1. az általános tudományelméleti témákat tárgyaló fejezetekben, melyek egy sor különböző tudományfelfogást mutatnak be;
2. az értekezésnek abban a részében, amelyik az elméleti nyelvészetben az ellentmondások kezelésével kapcsolatban megfogalmazott álláspontokat ismerteti;
3. az esettanulmányokban elemzett nyelvészeti elméletekben;
4. az esettanulmányokban bemutatott metaelméleti elemzésekben.

Ez rengeteg szerzőt és metatudományos megközelítésmódot jelent. Az értekezés gondolatmenetének megértéséhez ugyanakkor elegendő, ha előfeltételezem ezeknek a bevett, széles körben használt fogalmaknak az ismeretét. Ami az általam bemutatott és az elemzésekben alkalmazott metaelméleti modellt illeti, ez a hipotéziseket plauzibilis kijelentéseként értelmezi (ld. 4.2.1 fejezet); az 'elmélet' p-modellbeli értelmezését itt nem vezettem be, mert a 'kísérlet' fogalmát kívánja az értekezés körbejárni, de Kertész & Rákosi (2012)-ben megtalálható.

2) A sejtéseket sehol sem neveztem következtetéseknek – nem találok olyan szöveghelyet az értekezésemben, amely alátámasztaná ezt az interpretációt.

3) Szintén nem világos, hogy miért gondolja Cser András, hogy a (GR)(a)-ban szereplő „Theory formation (that is, generation of hypotheses) and testing of the theory have to be strictly separated.” első fele az 'elmélet' fogalmának definíciója volna. Ez a követelmény nem más, mint az analitikus tudományelmélet standard nézetének egyik alapeleme, a felfedezés és az igazolás kontextusának szétválasztását megkívánó reichenbachi elv. Ez azt mondja, hogy teljesen lényegtelen, hogy hogyan hozunk létre egy elméletet, hogy honnan vannak a hipotéziseink, az elmélet igazolásának csakis a létrejött hipotézisrendszer (logikai) vizsgálatára szabad szorítkoznia. Ugyanez áll a „Third, experiences have to be interpreted: the object of one's experience has to be described with the help of a category system, that is, a theory.” mondatra is: a „that is” nem azt jelenti, hogy egy kategóriarendszer nem más, mint egy elmélet, hanem a mondat azt rögzíti, hogy a tapasztalatokat interpretálni kell valamilyen kategóriarendszer segítségével; ehhez pedig értelemszerűen valamilyen elméletre van szükség – merthogy ebben a fejezetben a kísérletek és az elméletek viszonyáról van szó.

2.2. A tudománytörténeti előzményekről

1) Bírálóm kevesli a tudománytörténeti előzményekre szánt terjedelmet az értekezésben, selektívnek tartja a témájuk kiválasztását, és csak az ellentmondásokkal kapcsolatos tudományelméleti szakirodalmat találja megfelelően kifejtettnek.

Az értekezés 3 fő részből áll. Az I. részben, amelynek témája a kísérleti adatok bizonytalansága, két fejezet, a 3.1 és a 4.1 fejezet szól a tudományelméleti előzményekről (előbbi a természettudományos kísérletekkel foglalkozó tudományelméleti szakirodalom összefoglalása; utóbbi a kísérletek és a retorika/érvelés viszonyára vonatkozó rövid tudománytörténeti áttekintés); a 3.2. fejezet azt vizsgálja, hogy alkalmazható-e a 3.1-ben bemutatott természettudományos modell a kognitív nyelvészetbeli kísérletekre. A II., a kísérletekhez kapcsolódó ellentmondásokat tárgyaló részben a 9.1 fejezet az inkonzisztenciával kapcsolatos legfontosabb tudományelméleti elképzeléseket mutatja be, a 9.2 az elméleti nyelvészetben javasolt inkonzisztencia-kezelési módszereket járja körül, míg a 11.2 fejezet a statisztikai metaanalízist mutatja be. A III. rész problémafelvetése vadonatúj, hiszen az általam kidolgozott metaelméleti modell és a statisztikai metaanalízis viszonyára kérdez rá, így természetesen nem lehetnek szakirodalmi előzményei.

Ami a nyelvészet metodológiájával kapcsolatos történeti áttekintést illeti, tudatos döntés volt, hogy nem nyúlok vissza a 19. századig. A tudományfelfogás, a természettudományokhoz való viszony a 20. század első felében ugyanis hatalmas változáson ment át az elméleti fizikában bekövetkezett felfedezések nyomán. Következésképpen egészen mást jelent a természettudományokkal való összevetés a 19. században, mint a 20. század közepén. Például a 19. században sok nyelvész számára az evolúciós biológia jelentette a tudományosság paradigmatis példáját, így a nyelveket növekvő és felbomló természetes organizmusokként próbálták leírni; a 20. század elején viszont a szociológia vált utánzó mintává, majd a pszichológia, de az is többféle változatban. Ezért referenciapontként egy olyan, a 20. század 20-as éveitől kibontakozó és a 60-as évekig domináns tudományelméleti nézetrendszerrel választottam, amely döntő hatással volt a nyelvészetre vonatkozó metatudományos gondolkodásra is.

2) Polányi Mihály azon tudományfilozófusok közé tartozik, akik elutasítják az analitikus tudományelmélet standard nézetét; azonban a tudományos kutatás teljesen más aspektusaira koncentrál a munkássága, mint amelyekkel én foglalkozom. Tehát inkább csak érintőleges és a jelen értekezés témája szempontjából nem releváns kapcsolatot látok.

2.3. Konkrét pontokhoz kötődő megjegyzések

1) A 7. oldalon Simone a nyelvészetet más tudományokra redukálni kívánó törekvések között említi Chomsky felfogását. Az idézett lábjegyzetben csupán azt kívántam röviden jelezni, hogy a pszichológiára való redukció programja nem tekinthető kivitelezettnek. Természetesen izgalmas vállalkozás áttekinteni Chomsky álláspontjának változását a pszichológiával kapcsolatban, ez azonban az értekezés gondolatmenete szempontjából nem releváns kérdéskör.

2) Az empirikus tudomány (GR)-ben felsorolt általános kritériumainak megadom a forrását az értekezés 11. oldalán a c) pontban: ezek az elvek az analitikus tudományelmélet standard nézetének elemei. Ugyanitt a b) pontban bemutatom ezen kritériumrendszer kétféle specifikációját, melyek az elmúlt évtizedekben meghatározták a nyelvészet önképét. Az egyik az introspektív adatokat preferáló felfogás, a másik a kísérleti és korpuszadatokat használó irányzatok metaelméleti krédója. Számos idézettel támasztom alá (SR) jelenlétét a nyelvészetben, de Kertész & Rákosi (2008) és (2012) bővebben is kifejti ezt a témát. Mindebből az is következik, hogy a 19. századból származó, hasonlóan tűnő nézetekkel inkább csupán felszínes hasonlóság lehetséges, hiszen azok a tudományosság más felfogására épülnek, mint amelyeket a logikai pozitivizmus és Karl Popper megfogalmaztak.

3) Cser András szememre veti, hogy „túlontúl sommás” és „szélsőségesen megfogalmazott álláspontokat” mutatok be és nevezek tarthatatlannak. Mint az az eddig elmondottakból és az értekezés 1. fejezetéből is kiderül, (GR)-t nem én találtam ki, hanem a logikai pozitivisták és Karl Popper nézeteinek a nyelvészetre történő alkalmazásairól van szó, mint azt a 11. oldal c) pontja ki is mondja; (SR) és (SR') esetében is megadom a főszövegben is és a lábjegyzetes idézetekben is e nézetrendszerek néhány prominens képviselőjének nevét.

4) A bíráló sajnós nem nevezi meg azt a szöveghelyet, ahol „a természettudományt differenciálatlanul kezelem”. Ez a jellemzés az analitikus tudományelmélet standard nézetére kétségtelenül ráillik, azonban ezt a nézetrendszert nem teszem magamévá, hanem csupán *bemutatom*. A 12. oldal d) pontjában arról írok, hogy a kortárs tudományelmélet szakít azzal az elképzeléssel, hogy a tudománynak léteznének egységes, kutatási területtől és történeti korszakoktól független normái.

5) Az a szövegrész, hogy „it is doubtful whether any kind of reductionism is possible” nem *tárgytudományos*, hanem *metatudományos* kontextusban hangzik el, és arra vonatkozik, hogy vajon visszavezethető-e a nyelvészet valamely más tudományra. Nem vagyok biztos benne, hogy a fonológia esetében volna olyan más tudományág, amelyre a fonológia fogalmi apparátusa és metodológiai eszköztára redukálható lenne.

6) Sehol sem állítom, hogy a nyelvészetnek egységes módszertana volna. Épp ellenkezőleg: a 12. oldal d) pontjában arról van szó, hogy a kortárs tudományelmélet nem kíván egységes normákat felállítani, melyek a tudomány minden területén érvényesek lennének. Ezt a gondolatot viszem tovább és alkalmazom az ezt követő szövegrészben a nyelvészetre. Megállapítom, hogy a nyelvészetben nincsenek egységes standardok és módszertan, hanem elméletek, módszerek és normák sokasága létezik, ami eleve kétségessé teszi, hogy építhető-e rájuk bármiféle egységes metodológia. Ezért két lépésben *szűkíttem* a vizsgálódásaimat: először a kognitív nyelvészetre, majd még tovább, a kognitív nyelvészetben alkalmazott kísérletekre.

7) A korpuszadatok azért maradtak ki az értekezésből, mert vizsgálatuk hasonló terjedelmet követelt volna, mint a kísérleti adatoké. Egyébként a p-modell alkalmazható a korpuszadatokkal kapcsolatos módszertani problémák elemzésére is, mint azt Kertész & Rákosi (2012)-ben megmutattuk, vagy a történeti pragmatikában is, l. Nagy C. (2019).

8) Több érv is szól amellett, hogy a kognitív nyelvészetben használt kísérleteket a természettudományos kísérletek analógiájára próbáljuk meg modellálni. Először is, a természettudományos (fizikai) kísérletek tekinthetők a prototipikus kísérleteknek; a többi tudományterület ezekből kiindulva hozta létre a maga kísérleti paradigmáit. Másodszor, a természettudományos kísérletek tudományelméleti szakirodalma nagyságrendekkel gazdagabb, mint a pszichológiai kísérleteké. Harmadszor, a természettudományos kísérletek tekintélye, megbízhatósága és kifinomultsága jóval nagyobb, mint a pszichológiában használtaké. Mint azt az értekezés 74. oldalán említtem, sokkoló eredményeket hoztak azok a próbálkozások, amikor pszichológiai kísérleteket próbáltak megismételni. Ha bevontam volna őket az összehasonlításba, akkor legalábbis tripla munkát kellett volna végezniem, mert meg kellett volna keresnem a pszichológiai kísérletek gyenge pontjait, és meg kellett volna vizsgálnom, hogy ezek mennyiben vannak jelen a kognitív nyelvészetbeli kísérletekben is.

9) Ami a kísérletek retorikai paradoxonát illeti, a „nyers adatok” közlése sajnos nem oldja meg. Egy kísérlet megbízhatóságának megítélése ugyanis nem lehetséges egy adathalmaz alapján, hiszen nem tudhatjuk meg belőle például, hogy

- megfelelő designra épült-e a kísérlet;
- a kísérlet elvégzése során milyen problémák merültek fel, és ezeket hogyan sikerült elhárítani;
- helyesen interpretálták-e a kísérlet végrehajtói az észlelési adatokat, a megfelelő statisztikai eszközöket használták-e az elemzésükhöz, és az elemzés korrekt-e;
- helyesen történt-e a kísérleti adatok és a rivális elméletek közötti viszony értékelése;
- ha megismételnék a kísérletet, hasonló eredményt kapnánk-e.

Minderről bővebben írtam az értekezés 3., 4. és 5. fejezeteiben.

10) A retorika és a tudományos érvelés viszonyának feltárásához nem Leibnizig, hanem Arisztotelészig kellene visszanyúlni. A PhD értekezésem és az abból készült monográfia (Rákosi 2005) 3., 4. és 8. fejezeteiben részletesen elemeztem a különböző érvelésmódokat és azok viszonyát Arisztotelész műveiben, valamint röviden áttekintettem a tudományos érvelésre vonatkozó legfontosabb argumentációelméleti megközelítéseket. Úgy gondolom, ebben az érteke-

zésben nincs szükség hasonló fejezetekre, mert az I. rész problémafelvetésének motiválásához elegendő a „retorikai trükk” vs. „racionális érvelés” toposzára való utalás.

11) Ami a kísérletező regresszusát illeti, ez *minden* kísérletezőre és *minden* kísérletre vonatkozó *elvi* probléma. A tudomány jelen állása szerint megbízhatónak tekintett kísérletek esetében is az Allen Franklin által felsorolt és hasonló stratégiák alkalmazásán, végső soron a tudományos közösség konszenzusán alapul az, hogy elfogadjuk az eredményüket, ez azonban nem jelent abszolút és végleges bizonyosságot. Mindig marad kétely, mindig tovább lehetne folytatni az ellenőrzés folyamatát – így van ez a gravitációs hullámokkal is 2015 után is. A fizikusok (csillagászok, kozmológusok) tehát nem „eldöntötték, hogy valóban gravitációs hullámokat észleltek”, hanem nagyon erős evidenciát találtak e kijelentés mellett.

12) Ami a plauzibilitási értékeket és a velük való számolást illeti, tudatos döntés eredménye volt a konkrét értékek és kalkulációk mellőzése. Kertész & Rákosi (2012) 9.5.5 fejezete részletesen leírja, hogy hogyan határozható meg egy plauzibilis következtetés konklúziójának plauzibilitása a premisszák és látens háttérfeltevések plauzibilitási értékei alapján, vagy hogyan határozható meg egy kijelentés plauzibilitási értéke több forrás alapján. Jelen értekezésben nem alkalmaztam ezeket az eszközöket több okból sem. Először is, mivel Kertész & Rákosi (2012) egy társszerzős mű, ezért próbáltam az abban található eszköztárból a lehető legkevesebbet átvenni. Másodsor, a p-modell ezen része meglehetősen bonyolult, és nem akartam az értekezés elméleti apparátusát még ezzel is terhelni. De nem is volt szükség arra, hogy az esettanulmányokban konkrét plauzibilitási értékekkel dolgozzak, mivel alapvetően a plauzibilis vs. implauzibilis szembenállás rögzítése elegendő. Mindazonáltal Rákosi (2014) az optimalitás-elmélet problémamegoldási stratégiáinak rekonstruálásához alkalmaz konkrét plauzibilitási értékeket is.

13) A plauzibilis következtetések esetében a premisszák és a konklúzió között valamilyen szemantikai relációnak is fenn kell állnia ahhoz, hogy a premisszák képesek legyenek plauzibilissé tenni a konklúziót. Ez nagyon lényeges eltérés a logikai következtetésekhez képest, ahol következtetési sémákról beszélhetünk; a plauzibilis következtetések ezzel szemben figyelembe vesznek nem formális tulajdonságokat is. Erre adtam néhány példát, így például az analógiát, az oksági viszonyt vagy azt, hogy egy eseményt egy másik esemény jelének tekintjük.

14) Cser András következő kérdése arra vonatkozik, hogy hogyan értelmezhető az általam javasolt metaelméleti rendszerben az, „amikor egy kísérlet adataiban valaki más észrevesz egy mintázatot, ami újabb hipotézisek megfogalmazásához vezet, és amit eredetileg a kísérlet végzői nem vettek észre”. Ha jól értem, bírálom arra gondolt, hogy leíró statisztikával (exploratory data analysis, EDA), azaz az észlelési adatok vizualizációja és statisztikai módszerek segítségével *sejtéseink* fogalmazódhatnak meg az adatok viselkedésével kapcsolatosan, melyek új kísérlet(ek) kidolgozását *motiválhatják*. A következő lépés az lehet, hogy megtervezünk és végrehajtunk egy kísérletet, amelynek segítségével a sejtésünk tesztelhető. Ha ez a kísérlet az eredeti kísérlet valamely összetevőjének újraértékelését nyújtja, akkor az adott kísérleti komplexum egy újabb tagját kapjuk; ha nem, akkor új kísérleti komplexumot kezdünk. Előbbi esetben vizsgálható, hogy megoldott-e ez a kísérlet valamely, a kísérleti komplexumhoz tartozó problémát

vagy finomította-e a tesztelt hipotézist vagy sem – ettől függően lehet progresszív vagy stagnáló.

15) A 101. oldalon szereplő kijelentés, amely szerint "Solved problems always represent a challenge to the rival theories, because they are anomalies for them" nem az én állításom, hanem Laudan tudományfilozófiájának *ismertetésében* szerepel. Mindazonáltal egyetértek vele, hogy a tudomány egyik fontos hajtóereje az, hogy a riválisok által megmagyarázott jelenségekre az adott elméletnek is magyarázatot kell nyújtania.

16) A 103. oldalon a „last decade” a 20. század utolsó évtizedére szeretett volna utalni, sajnos hiányosan.

17) A 9.2. fejezetben a korpusznyelvészet azért van besorolva az elméleti nyelvészet alá, mert itt nem korpusznyelvészeti tárgytudományos kutatásokról van szó, hanem egy, korpusznyelvészek által megfogalmazott, az inkonzisztencia kezelésére vonatkozó metaelméleti-módszertani elvről.

18) Az értekezés (és a p-modell) nem különbözteti meg az elmélet hipotézisei közötti ellentmondásmentesség kérdését és az ellenpéldák által jelentett problémákat. Ennek az az oka, hogy a tudományelmélet *évtizedekkel ezelőtt szakított* az analitikus tudományelmélet standard nézetének azon tézisével, hogy létezne kijelentéseknek egy kitüntetett halmaza, amelynek elemei közvetlenül adottak lennének, objektív módon, megfigyeléssel eldönthető lenne az igazságuk, és nem felülvizsgálható tényekként az elméleti összes többi hipotézisének igazságát ezen kijelentések alapján lehetne eldönteni. Sőt, ezzel a felfogással már Karl Popper is szakított, azonban az elméleti nyelvészet átvette és évtizedeken át sérthetetlen dogmaként kezelte a logikai pozitivisták ezen elképzelését, gyakorlatilag meghamisítva Popper tudományfilozófiáját. A p-modellben az adatok, a hipotézisek, a háttérfeltevések egyaránt nem bizonyosan igaz, hanem plauzibilis kijelentések, és az érvelési folyamat során előfordulhat, hogy a negációjuk is plauzibilissé válik valamely forrás (például következtetés) alapján.

19) Cser András kifogásolja, hogy egyenlőségjelet tesz a Chomsky-féle magyarázó adekvátság és a Hjelmlev által megfogalmazott empirikus elv között. A 105. oldalon azonban egyáltalán nem ez történik. Azzal indítom a *9.2.1. The standard view of inconsistencies in linguistics* c. fejezetet, hogy Hjelmlev 'empirikus elve' világosan mutatja, hogy a strukturalisták számára az ellentmondásmentesség elve és az analitikus tudományelmélet standard nézetének ehhez kapcsolódó tézisei számítottak a legfontosabb kritériumoknak a nyelvészeti elméletekkel kapcsolatban, amelyeket nem egyensúlyozhat ki semmilyen más kritérium teljesítése. Ezután megállapítom, hogy a magyarázó adekvátság elve Chomskynál átveszi ezt a rangsort. Chomsky arról ír az *Aspects*-ben, hogy a szintaktikai elméletnek a leíró adekvátság mellett képesnek kell lennie arra is, hogy feloldja a nyelvi adatokkal egyaránt összeegyeztethető grammatikák közötti inkompatibilitást. Tehát „külső” és „belső” ellentmondásmentességet is megkövetel (l. Chomsky 1965: 24ff.), és a belsőt nevezi fontosabbnak.

20) Cser András hiányolja „azt a felismerést, hogy a hipotéziseknek/állításoknak nem kell kategorikusnak lennie (vö. a prototipikalitáson alapuló modelleket akár a szemantikában, akár a fonológiában), mert egészen más megvilágításba helyezi az ellenpélda fogalmát is”. A 9.2. fejezetben kétségtelenül lehetne szentelni ezeknek az irányzatoknak és a formális probabilsztikus modelleknek mint pl. a stochasztikus OT-modelleknek is egy alfejezetet – helyesebben *az el-lentmondásokkal kapcsolatos metaelméleti reflexiójuknak*. Köszönöm, hogy felhívta erre a figyelmemet, a disszertációból készült könyvet feltétlenül kiegészítem majd ezzel a témával. Ugyanakkor a p-modell nem ellenpéldákról beszél, hanem erős/relatív/gyenge evidenciáról egy hipotézis mellett vagy ellen; ezek a fogalmak kvantitatív adatok esetén ugyanúgy működőképeseek, hiszen egy metaszinttel feljebb helyezkednek el.

21) A 9.2 fejezet narratív struktúrája nem öncélú retorikai fogás, hanem dominánsnak tekinthető *metodológiai elvek* alakulását követi a nyelvészetben. Azaz: nem a tárgytudományos kutatás gyakorlatának változásait követi nyomon, hanem a hangoztatott és bevett módszertani elképzeléseket vizsgálja. Mint azt több társszerzős publikációmban (Kertész & Rákosi 2008, 2012) is megállapítottuk, meglehetősen széles szakadék tátong a deklarált elvek és a követett gyakorlat között.

22) Cser András következő kérdése arra vonatkozik, hogy „a statisztikai metaelemzés esetében az összehasonlítható kísérletek megválasztásánál miért nem feltétel az, hogy az adatok ugyanazzal a módszerrel legyenek gyűjtve”. A válaszhoz érdemes a 11.2.1 fejezet azon mondatából kiindulni, hogy „a statisztikai metaanalízis a statisztikai gondolkodás és statisztikai eszközök alkalmazása egy metaszinten”. Vagyis: a metaanalízis célja az, hogy minél több adat alapján megbecsülje egy változó hatásának nagyságát egy másik változóra. Nyilván alapfeltétel, hogy ugyanazon változók szerepeljenek minden felhasznált kísérletben; a módszerek, kontextusok bizonyos fokú változatossága ugyanakkor nem hátrány, hanem előny lehet, hiszen kiegyensúlyozódhat, kiszűrődhet egyes tényezők hatása. Az egyes kísérletek hatásnagyságainak összegzésének ezért van kétféle modellje: az egyiknél szinte teljes egységet feltételezünk a kísérletek releváns tényezőinél, míg a másik modell megenged lényegesebb eltéréseket is az egyes kísérletek között, ám ezt figyelembe veszi a hatásnagyságok szintézisekor. Nincsenek azonban részletes szabályok arra, hogy hol húzzuk meg a határt a metaanalízisbe bevonható és nem bevonható kísérletek között; a döntést az elemzőnek kell meghoznia. Ugyanakkor azonban lehetőség van arra, hogy ezt a döntést bizonyos mértékig felülvizsgáljuk, ahogyan történik ez az értekezés 11.3 fejezetében: alcsoport analízis segítségével próbáltam ellenőrizni, hogy vajon a hatásnagyságok és egyes, az eredményeket potenciálisan befolyásoló faktorok között feltételezhető-e összefüggés – l. például a 9. táblázatot és a hozzá tartozó elemzést a 137-139. oldalon.

23) Statisztikai metaelemzést végezni akár két kísérleten is lehet, azonban például a publikációs torzítás (fíókeffektus) teszteknel több kísérletre van szükség (pl. Duval és Tweedie tesztjéhez legalább tízre). Természetesen a hatásnagyság becslése annál pontosabb, minél több kísérletet tudunk bevonni a metaanalízisbe.

24) A források a p-kontextushoz tartoznak, akár csak az adatok; ők maguk nem adatok, hanem olyan entitások, amelyek lehetővé teszik az adatok plauzibilitási értékének meghatározását. A

megbízhatóságuk megítélése – azaz a p-kontextusba való felvételük és a p-kontextushoz tartozásuk felülvizsgálata – az elméletalkotó mindenkori feladata. Ez azt jelenti, hogy a források megbízhatósága nem végleges, hanem revideálható; előfordulhat, hogy egy addig megbízhatónak tartott forrást új információk birtokában megbízhatatlannak kell ítélnünk, és így törölnünk kell őt is és a belőle származó plauzibilitási értékeket is a p-kontextusból.

25) Az evidencia definíciójában a kis h-kat is nagyra kellett volna cserélnem.

26) Ami az erős evidencia (és nem „erős bizonyíték”) fogalmát illeti, nem igazán értem, hogy miért kellene végesnek tételezni a rivális hipotézisek számát. Egyrészt a gyakorlatban nemigen fordul elő végtelen számú rivális (rendszerint 2 van, néha 3, még ritkábban több), másrészt ha megpróbálunk elképzelni egy ilyen esetet, akkor miért ne lehetne olyan konstelláció, hogy egy végtelen hipotézishalmaz elemei közül csak egyetlen eggyel összeegyeztethető egy adat?

2.4. Formai megjegyzések

Nagyon köszönöm a részletes hibalistát. Azonban akad néhány hely, ahol nem értek egyet az észrevételekkel:

1) A 110. oldal és a 30/36. oldal között valóban vannak átfedések, azonban a 3.2 fejezetben és a 10.1 fejezetben teljesen más szempontból és céllal rekonstruáltam kis részben ugyanazokat a kísérleteket, ezért semmiképp sem volt járható út, hogy egyszerűen visszahivatkozzam a korábban írtakra.

2) A 134. oldalon helyesen írtam, hogy „T a valódi hatások szórásának a becslése”, merthogy a T^2 nem más, mint a valódi hatások kísérletek közötti (between-study) standard varianciájának a becslése.

3) A 165. oldalon (és másutt) azért szerepel „high familiar” és nem „highly familiar” (és high/low apt, stb.), mert a szakirodalom szóhasználatát követtem.

4) A 'concerning' jelentheti azt, hogy 'worrying' például az Oxford és a Collins Cobuild szótárak szerint is.

5) Ha nagyon precízek akarunk lenni, akkor nem az n-dash (Unicode U+2013) a mínuszjel, hanem az U+2212. Kéziratban a kötőjel és a gondolatjel is használható, a technikai szerkesztő rutinból cseréli a mínuszjelre.

3. Válasz Kornai András kritikai megjegyzéseire

3.1. Chomskyánus elmélet-e a p-modell?

Kornai András két kifogást fogalmazott meg az értekezésemmel kapcsolatban. Először is úgy véli, hogy a fiatal Chomsky nézeteit veszem át, és a „gyenge falszifikálhatóság” elvére építem

az általam javasolt metaelméleti modellt. Erre két dolgot tudok válaszolni. Az első az, hogy az általam javasolt metaelméleti modell nem áll összefüggésben a gyenge falszifikálhatóság elvével; a Chomsky által javasolt „Galilei-stílusú” elméletalkotási modellt több ponton is erős kritikával illetttem az értekezés 9.2.3 fejezetében. Mivel azonban a 9.2 fejezet csupán egy rövid áttekintő fejezet az elméleti nyelvészetben felvetett ellentmondás-kezelési technikákról, ezért a kritikát is szükségszerűen rövidre kellett szabnom. Egy még kéziratban levő, de már egy kiadónak benyújtott társszerzős monográfia egyik alfejezetében és bővebben egy készülőben lévő hosszabb tanulmányban fejtem ki részletesen a „Galilei-stílusú” elméletalkotási modellel szembeni ellenérveimet. Másrészt – és ez még fontosabb – a p-modell és az adatok probabilisztikus modell segítségével történő leírása nem ugyanazon az absztrakciós szinten található: a probabilisztikus modell az *adatok leírásának* egy lehetséges módszere; a p-modell viszont az *adatok leíró elméletek leírásának* egy lehetséges módja. Azaz: a p-modell a nyelvészeti elméletek érvelését rekonstruálja és értékeli, nem a nyelvi adatokat kívánja modellezni, és a *plauzibilitás* fogalmára épül.

3.2. Jackendoff, Talmy, Gärdenfors, Langacker és mások mellőzéséről

Kornai András másik kifogása arra vonatkozik, hogy figyelmen kívül hagytam a kognitív nyelvészet számos reprezentatív képviselőjének munkásságát. Ennek az az oka, hogy terjedelmi okokból vizsgálódásaimat, mint ahogyan a 13. oldalon említettem is, a prototipikus empirikus adattípusra, a kísérleti adatokra szűkítettem. Nyilvánvalóan hasonló mélységben és terjedelemben kellene tárgyalni a korpuszadatokkal kapcsolatos módszertani problémákat és a kognitív nyelvészet nagyjai által preferált introspektív adatokkal kapcsolatosakat is – hiszen Jackendoff és a többiek munkásságuk tekintélyes részében elsősorban introspektív adatokkal dolgoztak. Vizsgálni lehetne és kellene továbbá e három adattípus viszonyát is, ami valószínűleg szintén monográfia terjedelmet igényelne.

4. Válasz Kövecses Zoltán kérdéseire

4.1. A kísérletek és a kognitív nyelvészet viszonyáról

Kövecses Zoltán első kérdése arra vonatkozik, hogy „vajon az experimentális kognitív pszichológia vagy pszicholingvisztika részét alkotja-e a kognitív nyelvészetnek?” A triviális válasz az lehetne, hogy a kognitív pszichológia a kognitív tudomány egy másik diszciplínája, a pszicholingvisztika pedig a nyelvészet és a pszichológia határterülete. A helyzet azonban ennél sokkal bonyolultabb.

1) Induljunk ki abból a részproblémából, hogy *a pszicholingvisztikai kísérletekből származó adatok relevánsak-e a kognitív nyelvészeti elméletalkotás számára?*

Lakoff 1993-as *The contemporary theory of metaphor* c. írásában ötféle evidenciátípust nevez meg, melyek szerinte alátámasztják a fogalmi metaforaelméletet; ezek közül utolsóként említi a pszicholingvisztikai kísérleteket, Gibbs nevét külön kiemelve. Lakoff és Johnson 1999-es

könyve, a *Philosophy in the flesh*, neuropszichológiai evidenciát használ az újabb elméletváltozat melletti érvelésében.

Talmy is említi és részletesen jellemzi a kognitív nyelvészetben használatos (kognitív pszichológiai, pszicholingvisztikai) kísérleti adatok előnyeit és hátrányait a 2007-ben megjelent *Methods in cognitive linguistics* bevezető fejezetében, kiemelve az introspekció, a korpuszok és a kísérletezés egymást kiegészítő, komplementer tulajdonságait.¹ Ugyanebben a kötetben az I., *Methods and motivations* c. rész áttekintést nyújt a kognitív nyelvészetben használt empirikus módszerekről, melyben egy fejezetet a kísérletek általános, elemi szintű bemutatásának szenteltek (Gonzalez-Marquez, Becker és Cutting tollából); a kötet IV., *Behavioral research* c. részének fejezetei a kognitív nyelvészet különböző részterületeihez kapcsolódó kísérleteket tekintenek át.

A 2015-ös *The Oxford handbook of linguistic analysis* c. kötetben Teenie Matlock és Bodo Winter tollából szerepel egy *Experimental semantics* című fejezet. A kísérleti szemantikát egyértelműen a kognitív nyelvészet részének tekintik. Jellemzésük szerint a pszicholingvisztika és a kísérleti szemantika nem módszertanukban különböznek, hanem az alkalmazási területük más, amennyiben a kísérleti szemantika a jelentéssel kapcsolatos témákra koncentrálnak, elsősorban a kognitív szemantika klasszikus nagy alakjainak elméleteit kívánja empirikus módon tesztelni.²

Ebből a rövid áttekintésből leszűrhetjük azt a választ, hogy *a kísérletezés mára egyértelműen a kognitív nyelvészet eszköztárának részévé vált, a kísérleti adatok relevánsak a kognitív nyelvészet elméletalkotásában.*

2) A következő részprobléma az, hogy *megbízhatóságuk megítélése a kognitív nyelvészet hatókörébe tartozik-e, vagy olyan externális (külső) adatoknak kell tekinteni a kísérleti adatokat, amelyeket a kognitív nyelvészet csupán felhasznál, de nem elemez.* Ez már fogasabb probléma – annál is inkább, mert úgy tűnik, az idők során a válasz változott. Ezért itt is egy nagyon rövid szakirodalmi áttekintéssel kezdem, időrendben haladva.

A 2007-es *The Oxford handbook of cognitive linguistics* bevezető tanulmányában Dirk Geeraerts és Hubert Cuyckens azt írják, hogy ha a kognitív nyelvészet a kognitív tudomány része, akkor természetes elvárás mindazon eszközöknek a használata, amelyek jól beváltak más kognitív tudományokban – ilyenek például a kísérleti pszichológia vagy az idegtudomány módszerei. Az európai kognitív nyelvészetben már a 80-as évek végétől jelen voltak a korpuszalapú vizsgálatok, Gibbs szintén már a 80-as évektől kísérletezett – azonban kérdéses maradt ezeknek a korai kezdeményezéseknek mind a módszertani megalapozottsága, kifinomultsága, mind pedig az általános elfogadottsága, beágyazódása. Geeraerts és Cuyckens (2007-es) diagnózisa sze-

¹ “Thus, if an advantage of audiovisual recordings and corpora is that they permit the examination of naturalistic speech, the complementary advantage that experimental psychology shares with first-condition introspection is that the researcher can carefully control the stimuli that evoke linguistic behavior.” (Talmy 2007: 11)

² “EXPERIMENTAL semantics is an emerging area of scientific investigation in cognitive linguistics. Its primary aim is to study how people understand and generate linguistic meaning in everyday communication. [...] Experimental semantics, which draws on methods used in the behavioral sciences, focuses on semantic processing, often as an emergent property of embodied experience. It differs from psycholinguistics in that it focuses on meaning, especially relative to claims made by pioneering cognitive semanticists, such as George Lakoff, Ronald Langacker, and Leonard Talmy.” (Matlock & Winter 2015: 2; kiemelés az eredetiben)

rint az empirikus módszerek iránti növekvő érdeklődés egyelőre nem tekinthető domináns tendenciának, és van is bizonyosfajta ellenállás az empirikus metodológia elfogadásával szemben. Ennek részben gyakorlati okai vannak (a kísérleti technikákban való jártasság vagy a korpusz-nyelvészeti módszerek nem tartoznak hozzá a nyelvészek alapkiképzéséhez), de nem zárható ki az sem, hogy ennek az ellenállásnak elvi oka is van. A kognitív nyelvészet nem-objektivistá nyelvelméletként tekint magára, azonban például a korpusz-nyelvészetet szokás úgy jellemezni, hogy a nyelvészeti leírások objektív bázisának maximalizálására törekszik. Sokan úgy vélik, hogy ez összebékíthetetlen ellentét, és a kognitív nyelvészet szellemének kizárólag az introspekció és az intuíció használata felel meg, hiszen a jelentést nem lehet ezek használata nélkül tanulmányozni. Ezzel azonban a kognitív nyelvészet szembe menne a többi kognitív tudományt jellemző tendenciákkal. Geeraerts és Cuykens amellet érvel, hogy e feszültség feloldása a kognitív nyelvészet közeljövőben megoldandó feladatai közé tartozik – annál is inkább, mert a nyelv használatának megértését céljával kitűző nyelvészet nem lehetséges a nyelvhasználat tanulmányozása nélkül, ez pedig a spontán nyelvi viselkedést rögzítő korpuszadatok vagy kísérleti adatok elemzésével történhet.³

Monika Schwarz-Friesel *On the status of external evidence in the theories of cognitive linguistics: compatibility problems or signs of stagnation in the field?* c. 2012-es cikkében azt a kívánalmat fogalmazza meg, hogy a kognitív nyelvészetnek integratív, dinamikus, interdiszciplináris és metodológiailag nyitott tudományterületnek kell lennie, mely a nyelvet annak figyelembe vételével kívánja tanulmányozni, amit az elméről és az agyról tudunk – azaz alapvetően *interdiszciplináris* vállalkozásnak. Ez a módszertani elkötelezettség teheti a kognitív nyelvészetet valóban *kognitív*vé, az emberi kogníció megismerését céljával kitűző *kognitív tudomány* egy részdiszciplinájává. Következésképpen a kognitív nyelvészeti elméleteknek kompatibilisnek kell lenniük a kogníció kutatásából származó *mindenféle* típusú adattal, így a „külső” (external) adatokkal, tehát az empirikus és kísérleti kutatásokból származókkal is – enélkül az elméletalkotás könnyen elveszítheti kapcsolatát a kognitív „valósággal”.⁴ Monika Schwarz-Friesel szerint az elméletek értékelésének egyik legfontosabb kritériuma az, hogy a kognitív nyelvészeti modelleknek *pszichológiai realitással* kell bírniuk. Erre természetesen lehetne azt válaszolni, hogy ezek a célkitűzések a kognitív nyelvészet kezdeteitől jelen vannak. Áruklodó azonban, ahogyan a kognitív és generatív nyelvészek a 90-es években reagáltak Monika Schwarz-Frieselék erős és tényleges interdiszciplinaritást követelő írásaira és konferenciaelő-

³ “The link between the self-awareness of Cognitive Linguistics as a usage-based form of linguistic investigation and the deployment of empirical methods is straightforward: you cannot have a usage-based linguistics unless you study actual usage – as it appears in corpora in the form of spontaneous, nonelicited language data or as it appears in an online and elicited form in experimental settings.” (Geeraerts & Cuykens 2007: 17)

⁴ “»Only through the employment of experimental methods and diagnostic procedures is it possible to get an insight into the representation, organisation and processing of linguistic units. Introspectively reached data, seen as internal evidence, must be complemented by external evidence resulting from empirical and experimental research. If linguistic models disregard external evidence delivered by empirical and experimental cognition research, there is a real danger that they will ‘theorize away’, and in the process lose all contact with cognitive reality. A theoretical approach in the framework of cognitive linguistics is empirically adequate on condition that it is compatible with psychological and neurophysiological results. All the data realms that may provide insight in the architecture and the dynamics of the language faculty deserve attention. Consequently, cognitive linguistics offers a broadened methodological approach [...]« (Schwarz, 1988, 1992, p. 47, 2008, pp. 47–48).” (Schwarz-Friesel 2012: 659)

adásaira: a válasz nagyon sokáig szkepszis és elutasítás volt.⁵ Az ok elég világos: a gyakorlatban a kognitív és generatív nyelvészek évtizedeken át szinte kizárólag introspektív adatokat használtak (bár elszórt kivételek voltak). Változás ezen a téren a 2000-es évektől indult, amikor egyre többen ismerték fel a sokféle adattípus felhasználásának és kombinálásának szükségességét. Monika Schwarz-Friesel 2012-es helyzetmegítélése szerint azonban még mindig széles szakadék tátong az elméleti és az empirikus megközelítésmód között, és továbbra is inkább csak szlogen, mint mindennapi gyakorlat az empirikusság és az interdiszciplinaritás. Az elméleti munkák tekintélyes része még mindig introspektív adatokra támaszkodik, és alig vagy egyáltalán nem használnak például kísérleti, nyelvpatológiás vagy korpuszadatokat.⁶ Ugyanakkor a változás az USA-ban is elindult, a kognitív nyelvészeti kutatások adatbázisa kibővült, és úgy tűnik, e folyamat gyorsul és immár feltartóztathatatlan.

Dagmar Divjak, Natalia Levshina és Jane Klavan 2016-os *Cognitive linguistics: Looking back, looking forward* c. áttekintő tanulmányukban hasonlóan foglalják össze a kognitív nyelvészet történetét. A kognitív nyelvészet „prototípusa” szerintük döntően mentalista beállítódású, introspekción alapul, a nyelvet szinkrón perspektívából elemzi, nyugat-európai (elsősorban angol) adatokra fókuszál, és kevés érdeklődést mutat a kommunikáció társadalmi és multimodális aspektusai iránt. A kognitív nyelvészet „kognitív elkötelezettsége” nagyon sokáig azt jelentette, hogy a kognitív tudomány bizonyos felismerései irányították az introspektív adatok elemzését. Ennek a koncepciónak a megvalósítása azonban két ponton is erősen hiányos maradt Divjakék szerint. Egyrészt a kognitív nyelvészek átvettek ugyan fogalmakat más kognitív tudományokból, azonban sokszor csupán felszínesen értelmezve, a tágabb elméleti kontextusukból kiragadva, és nem követték e fogalmak utóéletét, újraértelmezéseit a társtudományokban, hanem megragadtak egy kezdeti, leegyszerűsítő interpretációnál; példaként a ’prototípus’ fogalmát említik. A másik probléma az, hogy olyan fogalmakat is alkalmazott a kognitív nyelvészet, amelyekre nincs (közvetlen) pszichológiai evidencia: ilyenek a képsémák (image schemata, Johnson 1987), elsáncolás (entrenchment) és a mentális terek (mental spaces, Fauconnier és Turner 2002). A „kognitív elkötelezettség” egy későbbi értelmezése szerint azt jelenti, hogy a nyelvfeldolgozást és nyelvi tudást oly módon írjuk le és magyarázzuk, ahogyan az a beszélő elméjében történik vagy reprezentálva van. E felfogás szoros átfedést feltételezne a kognitív társtudományokkal, azonban például a kognitív pszichológiával való együttműködés inkább felszínes maradt. Egy újabb értelmezés szerint a „kognitív elkötelezettség” nem más, mint a nyelvtudás idegrendszeri korrelátumainak azonosítása a beszélő agyában. Az EEG- vagy fMRI vizsgálatokból származó adatok megbízhatósága azonban ugyanúgy vitatott, mint bármely más adattípusé. Divjak, Levshina és Klavan még egy nagyon fontos problémát tematizál a kognitív elkötelezettséggel kapcsolatban. Nevezetesen, feszültség van kétféle kíváncsiság között, és egy-

⁵ “Nevertheless, at that time the ‘linguistic community’ greeted this demand with scepticism and rejection. Sayings such as ‘a cobbler should stick to his last’ were heard frequently at academic conferences, and not only on the part of generativists: most of the cognitive linguists also built their theoretical essays primarily on introspective data and showed a very reticent attitude towards a possible methodological opening up [...]” (Schwarz-Friesel 2012: 659)

⁶ “Today, there is still a wide gap between empirical and theoretical approaches. We still lack the empirical and interdisciplinary trend in cognitive linguistics. Most work in this field is either purely data-oriented or else theory-oriented. Theoretical works cling to introspection as the main method and do not apply data from empirical research such as psycholinguistic and neurolinguistic experimentation, language acquisition and loss or language pathology.” (Schwarz-Friesel 2012: 659)

általán nem világos, hogy hogyan lehet ezt feloldani: a nyelvészeti kíváncsiság az lenne, hogy a nyelvi jelenségeket a lehető leggazdaságosabban osztályozzuk, és eközben a lehető legtöbb nyelvi adatot írjuk le; ez viszont sokszor összeütközésbe kerül azzal az elvvel, hogy a nyelvi jelenségeket oly módon osztályozzuk, ami összhangban van azzal, amit az emberi kognícióról tudunk – hiszen az emberi agy képes egyszerre többféle feladatot is elvégezni, következőképpen nem feltétlenül van optimalizálva minden feladatra.

Összefoglalva ennek a rövid áttekintésnek a tanulságait azt mondhatjuk, hogy a kísérleti (és más empirikus) adatok megbízhatóságának, felhasználhatóságának megítélése olyan feladat, amelyet a kognitív nyelvészet nem kerülhet meg. Amennyiben nem akarja feladni a kognitív elkötelezettség elvét, a kognitív nyelvészeti elméletalkotás nem szigetelheti el magát sem az empirikus adatoktól és módszerektől, sem a többi kognitív tudománnyal való sokkal mélyebb és szorosabb együttműködéstől.

3) Az eddig elmondottakból az is következik, hogy nem csupán a pszicholingvisztikai kísérletekből származó adatok relevánsak a kognitív nyelvészet számára, hanem azok az *elméletek* is, amelyek közvetlen riválisai egyes kognitív nyelvészeti elméleteknek. Nem mondhatunk le a hasonló vagy azonos problémákat vizsgáló elméletek összevetéséről csak azért, mert az egyiket nyelvészek, a másikat pedig pszichológusok dolgozták ki. Ebből pedig az következik, hogy nem csak a fogalmi metaforaelmélettel, hanem riválisaival, így például Gentner és Glucksberg metaforafeldolgozási modelljeivel is foglalkoznia kell a kognitív nyelvészeknek *is* – már csak azért is, mert a kognitív pszichológia és általában a kognitív tudomány is sokat nyerhetne egy mélyreható és intenzív együttműködéssel.

4.2. A fogalmi metaforaelmélet és a kísérletek viszonyáról

Kövecses Zoltán második észrevétele „az a kérdés, hogy milyen mértékben ítéltető meg egy elmélet (ebben az esetben a fogalmi metaforaelmélet) az elmélet egy aspektusa vagy komponense alapján?”

Ez a probléma szorosan összefügg az előzővel: ha ugyanis elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a kognitív nyelvészetben releváns adatforrást jelentenek a kísérletek, akkor nyilván ennek megfelelően kell eljárunk. Nagyon fontos ugyanakkor, hogy az értekezésemben sehol sem állítottam vagy sugalltam olyasmit, hogy a metaforaelméleteket kizárólag a kísérleti adatok alapján kellene megítélnünk. Általánosságban ugyanis a Kertész-Rákosi féle p-modell azt mondja, hogy a különböző adatforrásokból származó adatok közötti ellentmondások a nyelvészeti elméletalkotás mindennapos és természetes velejárói. Kezelésük nem azt jelenti, hogy automatikusan elvetjük az elméletet vagy az ellentmondást generáló adatokat, vagy diszkreditáljuk valamelyik adattípust, hanem azt, hogy az inkonzisztencia-kezelés különböző stratégiáit alkalmazva, a lehetőségek gondos feltérképezésével és mérlegelésével megpróbáljuk megtalálni az adott ellentmondásnak a rendelkezésünkre álló információk alapján elérhető legjobb, legelfogadhatóbb megoldását, azaz feloldását. A fogalmi metaforaelmélet esetében azonban attól tartok, bizonyos szempontból súlyosabbnak kell tekintenünk a helyzetet. Nem arról van ugyanis szó, hogy a kísérletek egy része a fogalmi metaforaelmélet mellett szóló evidenciát szolgáltat, míg

más részük ellene szólót. Az 5.2 fejezetben bemutatott elemzéseim eredménye ugyanis az, hogy az általam vizsgált (ezt fontos hangsúlyozni – nem vizsgáltam meg minden kísérletet!), és a fogalmi metaforaelméletet alátámasztani kívánó kísérletek *nem megbízható adatforrások*, és ami még nagyobb probléma, úgy tűnik, nem dolgozható ki olyan „javított” változatuk sem, amelyik kiküszöbölné a talált hibákat. Ez azt jelenti, hogy mivel hibás kísérleti designra alapulnak, ezért nem képesek plauzibilis kijelentéseket, adatokat szolgáltatni – így nem használhatók evidenciaként se pro, se kontra. Ugyanakkor ezek a problémák nem vetődnek fel ilyen súlyos formában a rivális elméletek esetében, ami szintén aggasztó jel a fogalmi metaforaelmélet szempontjából. Felvetődik a kérdés, hogy hová vezet az, ha ez az értékelés a többi, a fogalmi metaforaelméletet alátámasztani kívánó és általam nem vizsgált kísérletre is érvényes? Ez jelentheti azt, hogy a fogalmi metaforaelmélet nem tesztelhető kísérletek segítségével, ami súlyosan megkérdőjelezi az elmélet elfogadhatóságát; de jelentheti azt is, hogy alapvetően másfajta kísérleteket kellene kitalálni és elvégezni (zárójelben megjegyzem, hogy Gibbs éppen ilyesmivel próbálkozik egy ideje). Ezt jelen helyzetben *nyitott problémának* ítélem, melynek megoldásában fontos szempont az is, amit Kövecses Zoltán a bírálatában említett, vagyis hogy többféle adattípus is alátámasztja a fogalmi metaforaelmélet téziseit. A különböző adattípusok és az elmélet viszonyát nyilvánvalóan nem egyenként, izoláltan kell vizsgálni, hanem együttesen. Ugyanakkor én itt is óvatos lennék, és további kutatásokat javasolnék, mégpedig két irányban: egyrészt annak megállapítására, hogy mennyire megbízhatóak a különböző adattípusokba tartozó adatok, és milyen mértékben támasztják alá vagy vonják kétségbe a fogalmi metaforaelméletet; másrészt pedig azt is meg kellene nézni, hogy a rivális elméletek képesek-e ezeket az adatokat megmagyarázni. Másképp fogalmazva: a közeljövő kutatásainak egyik fontos témája kell, hogy legyen annak eldöntése, hogy vajon evidenciát szolgáltatnak-e a rendelkezésünkre álló különféle adatok/adattípusok a fogalmi metaforaelmélet mellett, és ha igen, akkor *gyenge evidenciát* jelentenek-e (azaz többféle elmélet is magyarázhatja őket), vagy *erős evidenciát* (azaz csak egy elméletet támasztanak alá, a többivel szemben viszont evidenciát szolgáltatnak). Azaz: az általam hangsúlyozottan a kísérletekből származó adatokkal kapcsolatos vizsgálódásokat – megfelelő változtatásokkal, ha ez szükségesnek tűnik – ki kell terjeszteni a többi adattípusra is, majd meg kell próbálni szintetizálni az eredményeket.

4.3. A tudomány metaforái és a hétköznapi metaforák közötti kapcsolatról

Kövecses Zoltán harmadik észrevétele a metaforák szerepére vonatkozik a tudományban. A tudományos elméletalkotás metaelméleti vizsgálatának fontos területe az egyes tudományterületeken használatos metaforikus kifejezések és metafora-rendszerek elemzése. A fogalmi metaforaelmélet a jelenség felismerésével és tematizálásával úttörő munkát végzett; eredményei megkerülhetetlenek, de természetesen nem megkérdőjelezhetetlenek. Ugyanakkor én itt is tágabb perspektívát javaslok: vizsgálni kellene, hogy

- a tudományos publikációkban azonosítható metaforarendszerek mennyiben befolyásolják az elméletalkotás folyamatát;
- létrehozásuk és használatuk magyarázható-e más, rivális metaforaelméletek segítségével. Ha például analógiaként értelmezzük a metaforákat, természetes módon kínálkozik az analógiák kiterjesztése nagyobb rendszerekké, és hasonlóan, ha kategorizációként inter-

- pretáljuk a metaforaalkotást/feldolgozást, akkor is magyarázható lehet nagyobb, bonyolultabb metaforarendszerek létrejötte;
- ugyanakkor a tudatos metaforaalkotás mechanizmusait nem gondolom, hogy automatikusan azonosítanunk kellene a metaforafeldolgozás spontán kognitív folyamataival, hanem vizsgálat tárgyává kell tenni a kapcsolatukat.

4.4. A kognitív nyelvészet módszertana és a kísérletek

Kövecses Zoltán utolsó kérdése az, hogy „a disszertációban kifejtett modell és gondolatok milyen mértékben kell, hogy hatással legyenek a kognitív nyelvészek és nyelvészet munkamódszertanára, ill. hogy milyen mértékben kell, hogy pozitív irányba megváltoztassák a kognitív nyelvészetben végzett kutatómunkát?”

Ha az előzőekben bemutatott érvek alapján elfogadjuk, hogy a kísérletek mint adatforrások a kognitív nyelvészeti kutatások egyik kiindulópontját és ellenőrzési pontját jelentik, akkor már csak azért sem engedheti ki a markából az értékelésüket a kognitív nyelvészet, mert a kísérleti adatok megbízhatóságát meg kell tudni határozni és össze kell vetnie más adatforrásokból (például az introspekcióból vagy korpuszokból) származó adatok megbízhatóságával.

Az introspektív adatokat a tradicionális-progresszív skála egyik végpontján helyeztem el értekezésemben, ezért a rájuk vonatkozó metodológiai jellegű felismerések összevetése (szembeállítás és párhuzamba állítása egyaránt) más adattípusok használatakor és értékelésekor felmerülő kérdésekkel különösen gyümölcsöző lehet. Ami ebben az értekezésben szerepel, az ennek az útnak az első lépése; folytatni kellene a metaelméleti-módszertani vizsgálódásokat a kognitív nyelvészetben található összes adattípus elemzésével. Ez viszont egy több éves és több kötetnyi publikációban kifejthető vállalkozás lehet. Az értekezésemben egyetlen adattípusra szűkítettem a módszertani vizsgálatokat; a választást az indokolta, hogy a kísérleti adatok tekinthetők a prototipikus empirikus adattípusnak. Ezért vizsgálatuk mindenképpen informatív és *viszonyítási pontként* szolgálhat a többi adattípus vizsgálatakor.

Mindezt szemlélhetjük a másik irányból is, és ez legalább annyira nyomós érv: az értekezésem egyik fontos tanulsága éppen az, hogy a kognitív nyelvészet számára hatalmas nyereség volna, ha nem bízna kizárólag pszichológusokra a metaforafeldolgozással kapcsolatos kísérletek megtervezését és értékelését, hanem nyelvészek is aktívan beszállnának már a kísérletek megtervezésébe, a stimulus material kidolgozásába is. Ez lehet ugyanis az eddigi kísérletek egyik gyenge pontja – a metaforikus kifejezések azonosítása komoly nyelvészeti megfontolásokat igénylő, messze nem triviális feladat, ami messze nem kapta meg azt a figyelmet, amit érdemelne.

Összefoglalva: véleményem szerint mindkét fél számára komoly veszteséget jelent, ha nincs állandó és érdemi együttműködés a kognitív nyelvészek és pszichológusok között, és ha a kognitív nyelvészet kizárja adatforrásai közül a kísérleteket. A Kertész-Rákosi-féle p-modell alkalmazható lehet metaelméleti keretként a kognitív nyelvészetben használatos sokféle adattípus megbízhatóságának meghatározásakor, a köztük fellépő ellentétek kezelésénél és az elméletek értékelésében is. Mindazonáltal az értekezés monográfia-változatának alighanem találóbb címet kell keresnem; egy lehetséges változat lehetne például ez: *Foundational quandaries in*

cognitive linguistics: the case of psycholinguistic experiments as data sources, vagy esetleg: Foundational quandaries in cognitive metaphor research.

Hivatkozott irodalom

- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Divjak, D., Levshina, N. & Klavan, J. (2016): Cognitive linguistics: Looking back, looking forward. *Cognitive Science* 27(4), 447-463.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2002): *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (2007): Introducing cognitive linguistics. In: Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 3-21.
- Gonzalez-Marquez, M., Becker, R.B. & Cutting, J.E. (2007): An introduction to experimental methods for language researchers. In: Gonzalez-Marquez, M., Mittelberg, I., Coulson, S., Spivey, M.J. (eds.): *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 53-86.
- Johnson, M. (1987): *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Kertész, A., Rákosi, Cs. (eds.) (2008): *New approaches to linguistic evidence. Pilot studies / Neue Ansätze zu linguistischer Evidenz. Pilotstudien*. Frankfurt am Main & Bern & Bruxelles & New York & Oxford & Wien: Lang.
- Kertész, A. & Rákosi, Cs. (2012): *Data and evidence in linguistics: A plausible argumentation model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. (1993): The contemporary theory of metaphor. In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202-252.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999): *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Matlock, T. & Winter, B. (2015): Experimental semantics. In: Heine, B. and Narrog, H. (eds.): *The Oxford handbook of linguistic analysis* (2 ed.), DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199677078.013.0037
- Nagy C. Katalin (2019): *Data and argumentation in historical pragmatics: Grammaticalization of a Catalan motion verb construction*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Rákosi, Cs. (2005): *Nyelvészet és argumentációelmélet*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Rákosi, Cs. (2014): Data and the resolution of inconsistency in Optimality Theory. In: Kertész, A. & Rákosi, Cs. (eds.) *The evidential basis of linguistic argumentation*. Philadelphia, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 271-308.
- Schwarz, M. (1988): *Sprache und Kognition. Aspekte der neueren Forschung*. Universität Köln (= KLAGE 17 und 18), Köln.
- Schwarz, M. (1992): *Kognitive Semantiktheorie und neuropsychologische Realität. Repräsentationale und prozedurale Aspekte der semantischen Kompetenz*. Tübingen: Niemeyer.
- Schwarz, M. (1992, 2008): *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Tübingen: Francke.

- Schwarz-Friesel, M. (2008): *Sprache und Emotion*. Francke (UTB), Tübingen.
- Schwarz-Friesel, M. (2012): On the status of external evidence in the theories of cognitive linguistics: compatibility problems or signs of stagnation in the field? Or: why do some linguists behave like Fodor's input systems? *Language Sciences* 34, 656-664.
- Talmy, L. (2007): Foreword. In: Gonzalez-Marquez, M., Mittelberg, I., Coulson, S., Spivey, M.J. (eds.): *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, xi-xxi.

Debrecen, 2021. február 3.

Rákosi Csilla